

לב להבין

הבנה ועיון במקרא על סדר פרשת השבוע

לב הדברים – ביאורי מקראות

להשם' - הכרה והודאה בכך שכל השפע והברכה באים מאת הקב"ה. ועל כן באה מצווה זו בכל ספר לפי עניינו - בספר ויקרא שבו הובטחנו בברכת הארץ - גם השמיטה באה בצורה של שביתת הקרקע, ובזכותה הובטחנו בישיבה בארץ לבטח. ואילו בספר דברים שבו הובטח עם ישראל שיהיו מעשיו מוצלחים ומבורכים משמים, גם מצוות השמיטה ניתנה בו בדרך של שמיטת הכספים - ובזכותה הובטחנו "כי בגלל הדבר הזה יברכה יי אלהיך בכל מעשך ובכל משלח ידך".

ועצם העניין וברכתו המיוחדת של כל ספר, יתבאר לפי החילוק שכבר הובא כאן כמה פעמים בין ב' חומשים אלו, באשר עניינו ומהותו של ספר ויקרא הוא בהיותו 'תורת כהנים', ואם כן גם הברכה שהובטחו בה שם היא בעניין הישיבה בארץ ויבולה - כי כן חק הכהנים מיני קדם, לקבל את אדמתם מאת המלך, כמבואר בפרשת ויגש. ספר דברים לעומתו הוא 'ספר הבנים' - כמו שנאמר בפרשה זו - "בנים אתם לה' אלוהיכם", ודרך האב שנותן לבנו מכל אשר לו, ולכך הובטחו כאן ברוב הטובה והברכה שיקבלו מן השמים.

לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכר לגברי כי עם קדוש אתה ליי אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו: (יד, כא)

הפסוק 'לא תבשל גדי בחלב אמו' נשנה ג' פעמים בתורה, ודרשו חז"ל שנאמר כנגד ג' איסורים - אחד לבישול אחד לאכילה ואחד להנאה. וצריך להבין כיצד כל זה נדרש מאותם מילים עצמם.

לא תאכה לו ולא תשמע אליו ולא תחוס עינך עליו ולא תחמל ולא תכסה עליו: (יג, ט)

יש להבין את משמעות הכפילות אשר באה בפסוק זה חמש פעמים. וצריך לומר שדיבר הכתוב כנגד אותם החמישה שהזכיר קודם לכן - "כי יסיתך - אחיך בן אמה, או בנה, או בתך, או אשת חיקך, או רעה אשר כנפשה".

ועל כן באה הכפילות בפסוק כנגד כל אחד ואחד מהם 'לא תאכה לו' - כנגד אחיו, כמו שבי' חז"ל לא תהא אוהב לו, שישכח את האחוה ביניהם. 'ולא תשמע אליו' - כנגד בנך, שדרך האב לשמוע לבנו. 'ולא תחוס עינך עליו' - כנגד בתו, שדרכו של אב לחוס עליה. 'ולא תחמל' - כנגד אשתו שהיא מחמל נפשו, 'ולא תכסה עליו' - כנגד רעו שלא ינהג כדרך רעים המכסים זה על פשעיו של זה.

וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישא ברגעו לא יגש את רגעו ואת אחיו כי קרא שמטה ליי: (טו, ב)

יש לתמוה שפתחה התורה ב'זה דבר השמיטה' ולא הזכירה מאומה מענייני שביתת הארץ שנשנו בפרשת בהר. והנה שם לא הוזכר דבר מענייני שמיטת הכספים שנשנה כאן, ודבר זה אומר דרשני.

וכאשר נתבונן נמצא שבספר ויקרא הובטחו עם ישראל בברכות מענייני הישיבה בארץ לבטח והשפעת יבולה, ובספר דברים נתברכו בכל הברכה והטובה משמים. והנה כל מהותה של מצוות השמיטה היא בהיותה 'שבת

וְזָכְרוּת פֶּסַח לַיְי אֱלֹהֶיךָ צֵאן וּבָקֵר בְּמִקְוֶה אֲשֶׁר יִבְחֶר יְיָ
לְשִׁפְן שְׂכֹמוֹ שָׁם: (טז, ב)

פסוק זה טעון ביאור, אחר שהפסח אינו בא אלא מן הצאן, כמבואר בקרא. ובגמ' למדו מכאן כמקור לחיוב קרבן חגיגה, ובי' חז"ל בכוונת הפסוק - 'צאן' - להקרבת הפסח, 'ובקר' - לשלמי חגיגה הבאים עמו. אבל יקשה מדוע בלשון הפסוק משמע שהבקר משמש כחלק מקרבן הפסח עצמו.

והנה כל הבאת קרבן החגיגה הוא כדי שיהא הפסח נאכל על השוכב. ויסוד דין זה שהפסח הוא מחמת שצריך שתהא אכילתו דרך חשיבות וחירות, לא כאכילה שבאה להשבעת הרעבון גרידא, אלא רק דרך שביעה ועונג, כשם שהמלכים אוכלים. ולפי זה קרבן החגיגה משמש כחלק מאכילת קרבן הפסח, ועל כן הזכירו הפסוק כחלק מהקרבנות.

שְׁמֹר אֶת הַדֵּשׁ הָאֲכִיב וְעִשִּׂיתָ פֶּסַח לַיְי אֱלֹהֶיךָ כִּי
בַּחֹדֶשׁ הָאֲכִיב הוֹצִיאָךְ יְיָ אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לַיְלָה (טז, א)

אף שיציאת בני ישראל הייתה ביום, כמו שנאמר "ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות יְיָ מארץ מצרים", מ"מ הזכיר הכתוב היציאה בלילה, על שום הניסים שהיו באותו הלילה, ואשר מחמתם קרא להם פרעה לצאת מתוך עמו. ויש להבחין שבדבר איסור החמץ ואכילת המצות נכתב "לא תאכל עֲלֵיו חֶמֶץ שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל עֲלֵיו מִצּוֹת לֶחֶם עֲנִי כִּי בַּחֲפוּזִן יֵצֵאת מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ" - וכאן כבר הלך הכתוב אחר היום.

וסיבת הדבר היא שחלוקה הקרבת הפסח מאכילת המצות, באשר קרבן הפסח בא כזכר לאותה סעודת החירות שעשו ישראל באותו הלילה, ואכילת המצות כל ז' היא זכר ליציאתם בחיפזון בעצם היום הזה, ואשר מחמת כן לא הספיק בצקם להחמיץ כראוי. ועל כן ביחס לקרבן הפסח הזכירו הכתוב על שם אותו הלילה, ואילו איסור החמץ ואכילת המצות באים כזכר לאותו היום.

והנה בפעם הראשונה נאמר להם דבר האיסור בספר שמות אחר מעמד הר סיני "ראשית פְּכוּרֵי אֲדָמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְיָ אֱלֹהֶיךָ לֹא תִבְשֹׁל גְּדִי בְּחֶלֶב אֱמֹ". והנה כאן נלמד הפסוק כמשמעו - איסור לבשל בשר בחלב.

והנה אחר שחזר ציווי זה ונשנה אחרי הלוחות השניות, לא יתכן שהפסוק מדבר על מעשה הבישול גרידא, שהרי כבר נאסר להם, אלא על כרחק שהפסוק איירי במבשל לצורך אכילה, שגם זה בא במשמעות המילים 'לא תבשל', ומכאן אנו למדים על איסור אכילה.

אבל עד כאן איירי הפסוק בענייני אכילה, כמו שמוכיח תחילתו "ראשית פְּכוּרֵי אֲדָמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְיָ אֱלֹהֶיךָ", אבל הפסוק בחומש דברים פותח בדבר נתינת נבילה לנכרי: "לא תאכלו כל נבילה לגר אשר בשְׁעָרֶיךָ תִּתְּנֶנָּה וְאָכְלָהּ אוֹ מְכַר לְנֹכְרִי כִּי עִם קְדוֹשׁ אֲתָה לַיְי אֱלֹהֶיךָ, לֹא תִבְשֹׁל גְּדִי בְּחֶלֶב אֱמֹ". מעניינו של פסוק זה נוכל ללמוד שלא מדובר במבשל לצורך עצמו אלא במבשל לצורך נתינה לנכרי, ומכאן יש ללמוד שבא לחדש שבשונה מנבילה, הבשר שנתבשל בחלב אסור אף בהנאה, ואין לתתו לגר או למכרו לנכרי.

על כל פנים מלשון הכתוב מוכח שעיקר האיסור הוא איסור הבישול, ומגיעת האכילה וההנאה באו כחלק מגדרי איסור הבישול. ובטעם הדבר נראה (וכן יש משמעות בראשונים) משום שכאשר לוקחים מהאם את חלבה, והולכים ומבשלים בו את בשר בנה, יש במעשה זה מן האכזריות, ולכך נאסר להם לישראל.

והרי לנו כאן ג' מעלות בקדושתן של ישראל: בתחילה, לאחר מעמד הר סיני, נאסר להם לרוב מעלתם לעשות מעשה שכזה, שיש בו משום השחתת הנפש. ואחר הלוחות השניות נוסף ונאסר להם גם לאכול הבשר שנתבשל בדרך זו.

אבל בחומש דברים נתווסף גדר חדש במעלתן של ישראל, אשר לא יכולים אפילו ליהנות ממעשה שכזה, כמו שנאמר "כי עם קדוש אתה לה' אלוהיך", ומעתה יהיו אסורים אפילו לתתו לנכרי.

לב לדעת – ענין בפרשה

איסור זביחת החולין – בין ימי המדבר לארץ ישראל

בעמדם לפני הכניסה לארץ ישראל נאמר לישראל שלאחר שינחלו הארץ, יותר להם לשחוט בהמות לצורך אכילת בשרן, כמו שנאמר: "כי ירחיב יי אלהיה את גבולך כאשר דבר לך ואמרת אכלה בשר כי תאווה נפשך לאכל בשר בכל אות נפשך תאכל בשר: כי ירחק ממך המקום אשר יבחר יי אלהיה לשום שמו שם וזבחת מקרה ומצאנה אשר נתן יי לך כאשר צויתך ואכלת בשעריך בכל אות נפשך".

לפי פשוטן של דברים בא פסוק זה להתיר את האיסור החמור שנאמר להם בחומש ויקרא "איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה או אשר ישחט מחוץ למחנה, ואל פתח אהל מועד לא יביאו להקריב קרבן ליי לפני משכן יי - דם יחשב לאיש ההוא דם שפך, ונכרת האיש ההוא מקרב עמו" - עד עתה, בימי המדבר, נאסר עליהם מכל וכל לשחוט ולאכול בהמת חולין, והשווה הכתוב הדבר לרציחה. מי שחפץ לאכול בשר בקר וצאן, נדרש להקריבו כקרבן שלמים, ורק אז יכול היה לאכול מבשרו, אבל כאן נאמר להם שלאחר שינחלו את הארץ יהיו מותרים בשחיטת ואכילת בשר בהמה, אף שלא על ידי הקרבתו כקרבן. ודבר זה צריך ביאור רב, כיצד דבר שהיה מוגדר בתורה עד כה כרציחה ונענשו עליו בכרת, הותר להם מעתה רק מחמת ריחוק המקום.

והנה כל האמור הוא לדעת רבי ישמעאל שלמד את הדברים כפשטן, אבל רבי עקיבא דרש את הפסוקים בצורה שונה לחלוטין. לפי שיטתו האיסור בספר ויקרא נאמר בכלל על הזבח בהמת קדשים מחוץ למשכן, אבל אכילת בשר חולין מעולם לא נאסרה להם בימי המדבר. ולפי זה נצטרך להבין מה בא משה רבינו לחדש להם כאן בדבר אכילת הבשר בארץ ישראל. ובגמ' (חולין טז:) מובא שלפי שיטת רבי עקיבא הדברים הפוכים לחלוטין: לבני ישראל בימי המדבר הותרה אכילת הבשר בלא שחיטה כלל, והיו הורגים בהמה ואוכלים, אבל בבואם לארץ נתחדש להם הדין של 'וזבחת ואכלת' - שלא יוכלו לאכול הבשר אלא על ידי שחיטת הבהמה כדין.

הרי לנו ב' שיטות מנוגדות לחלוטין - לשיטת רבי ישמעאל אכילת בשר בהמה נאסר להם בימי המדבר מכל וכל, ואילו לרבי עקיבא - אדרבא, לא רק שהותרו באכילת הבשר אלא גם לא הוצרכו כלל לשחטו לפני כן. ושניהם מקרא אחד דרשו: 'וזבחת ואכלת', או שבא הכתוב להתיר להם את עצם אכילת הבשר, או שבא לצוותם על מעשה השחיטה. וכאן הבן שואל - הילכו שנים יחדיו, וכיצד ייתכן שיהיו שיטות כה מנוגדות זו לזו. ומלבד זאת יש לתמוה מה ענין היתר או איסור שחיטה ואכילת הבשר, לכיבוש ונחלת הארץ.

והנה הרמב"ם בהל' שחיטה כתב במסקנת סוגיה זו: "כשהיו ישראל במדבר לא נצטוו בשחיטת החולין אלא היו נוחרין או שוחטין ואוכלין כשאר האומות, ונצטוו במדבר שכל הרוצה לשחוט לא ישחוט אלא שלמים... אבל הרוצה לנחור ולאכול במדבר היה נוחר". מדבריו אנו למדים שפסק כשיטת רבי עקיבא, שבני ישראל במדבר לא נצטוו על השחיטה, כמו שקיי"ל שהלכה כרבי עקיבא מחבירו. אבל עדיין דבריו צריכים ביאור רב, שהרי עד כאן לא נחלקו אלא אם הותר להם לאכול בשר בלא שחיטה, אבל מהיכן ראה לחדש שלדעת רבי עקיבא, לא זו בלבד שהותרו לאכול בשר בלא שחיטה, אלא אף נאסר עליהם עצם מעשה השחיטה, ומה ראה לאיסור מחודש זה, וצריך עיון.

והנה מה שיכול לפתוח לנו פתח להבנת ענין זה הוא כאשר נבחין במטבע הלשון שבו בחרה התורה להשתמש: 'וזבחת ואכלת'. המשמעות של המילה 'זביחה' בכל התנ"ך היא 'שחיטה חשובה', ותמיד היא משמשת במשמעות העלאה לשולחן גבוה למזבח ה' או לסעודת המלך, וכמו כן, להבדיל, לשם הקרבה לעבודה זרה.

ולפי זה נוכל להבין - אם בא הכתוב להתיר להם מכאן והלאה לזבח לצורך עצמם, אנו יכולים ללמוד שעד עתה נאסרו ישראל בדבר. וגדר האיסור היה על עצם מעשה השחיטה, כאשר למעשה זה יש משמעות של 'זביחה', ורצתה התורה שביאו את זבחייהם אך ורק לפני ה', לכך נאסר להם לזבח לצורך עצמם מכל המין הראוי להקרבה, כמו שנאמר: "למען אשר יביאו בני ישראל את זבחייהם אשר הם זבחים על פני השדה ויביאם ליי אל פתח אהל מועד אל הכהן וזבחו זבחי שלמים ליי אותם... ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירם אשר הם זנים אחריהם".

והנה דבר זה הוא מוסכם לכל הדעות, שנאסרה הזביחה והשחיטה במדבר מהצאן והבקר. וכל מה שנחלקו בגמ' הוא רק אם הותרו ישראל בימי המדבר לאכול הבשר בלא שחיטה, למ"ד שלא נצטוו עדיין על השחיטה, יכלו לנחור ולאכול, ולמ"ד שכבר אז היו אסורים לאכול בשר בלא שחיטה כדין, לא היה להם אפשרות לאכול בשר כי אם על ידי זביחתו כקרבן שלמים, אבל לכולי עלמא נאסר עליהם אז לשחוט ולאכול לצורך עצמם, וכמו שכתב הרמב"ם.

אבל מה שנותר לנו להבין הוא מדוע באמת חזר איסור זה והותר להם לאחר נחלתם את ארץ ישראל. וייתכן לבאר ע"פ מה שנאמר בחז"ל 'בזמן שבית המקדש קיים - מזבח מכפר על אדם, עכשיו - שלחנו של אדם מכפר עליו'. וביאור הדברים הוא שהרי האדם בהיותו במעלתו העליונה יש בו בחינה של 'צלם אלוקים', ואם כן - כיוון שעל ידי אכילתו הוא מקיים את צלם האלוקים אשר בו, יש במעשה זה משמעות של העלאה והקרבה על גבי המזבח. ולכך מצינו בחז"ל שעם הארץ נאסר באכילת בשר, משום שמי שאינו בדרגה הראויה, אין אכילתו חשובה לצורך צלם האלוקים אשר בו, ולכן אינו ראוי לשחוט ולאכול את הנפש לצורך קיומו.

ולפי זה נוכל להבין - בני ישראל בימי המדבר היו סמוכים על שולחן גבוה וקיבלו את מזונם משמים ולכן אכילתם לא ייחדה חשיבות לעצמה, אלא רק כסמוכים על שולחן המלך. אבל כאשר יקבעו את ישיבתם בארץ, ויצטרכו לעמול בעצמם על מזונותיהם, אז תהא אכילתם נחשבת כאכילה על שולחן עצמם, ושולחנם יהיה בכחינת מזבח, ולכך הותרה להם הזביחה לצורך עצמם - שהרי שולחנו של אדם נחשב כמזבח אשר לפני ה', והוא המכפר עליו.

ולכך תלה הכתוב את היתר הזביחה בהרחבת הגבול ובריחוק המקום - שכל עת חנותם על המשכן נחשבו סמוכים על שולחן גבוה, והותר להם רק לזכוח כקרבן שלמים, ורק לאחר שהרחיב ה' את גבולם וקבעו ישיבתם בכל מקום שהם, אזי נחשבה אכילתם כאכילה משולחן עצמם - המתרת את הזביחה לשם כך.

ואם כנים הדברים, יתבאר לן עוד ענין שנתקשו בו רבותינו מפרשי המקרא בעניין מצוות כיסוי הדם. שהרי בספר ויקרא נכתב בדבר איסור אכילת הדם, כאשר הדם הוא הנפש, ולכך נאסרו לאכול. אבל אנו מוצאים שם שחילקה התורה בין דם בקר וצאן, לדם חיה ועוף. לגבי המינים הראויים להקרבה כתבה התורה: "כִּי נֶפֶשׁ הַבֶּשֶׂר בָּדָם הוּא וְאֲנִי נִתְּנִי לָכֶם עַל הַמִּזְבֵּחַ לְכַפֵּר עַל נַפְשֵׁיכֶם כִּי הַדָּם הוּא הַנֶּפֶשׁ יִכָּפֵר" - דהיינו שכל ייעודו של הדם הוא רק לכפר על המזבח, ואם כן הוא חלק גבוה ולכך נאסרו באכילתו. לעומת זאת - בדבר אכילת דם חיה ועוף, כותבת התורה: "כִּי נֶפֶשׁ כָּל בֶּשֶׂר דָּמוֹ כְּנַפְשׁוֹ הוּא וְאָמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דָּם כָּל בֶּשֶׂר לֹא תֹאכְלוּ כִּי נֶפֶשׁ כָּל בֶּשֶׂר דָּמוֹ הוּא כָּל אֲכָלְיוֹ יִכָּרֵת", דהיינו דאחר שנפש כל בשר נמצאת בדמו, נאסר עלינו לאכול הנפש עם הבשר.

ומצינו שם שבדם חיה ועוף נתחדש להם מצווה מיוחדת: "וְאִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן הַגֵּר הַגֵּר בְּתוֹכְכֶם אֲשֶׁר יָצִיד צִיד חַיָּה אוֹ עוֹף אֲשֶׁר יֹאכֵל וְשִׁפָּךְ אֶת דָּמוֹ וְכִסְהוּ בְּעֶפֶר". ומשמעות הדברים היא, שאחר שנפש כל בשר דמו בנפשו הוא, לא זו בלבד שלא ניתן כדי לאכול, אלא גם נאסר עליהם לזלזל בו ולשפכו כמים על פני הארץ, ונצטוונו לכבדו ולכסותו - כעין 'קבורה', מחמת הנפש אשר בו.

והנה לפנינו בפרשת היתר שחיטת החולין בארץ ישראל, נאמר להם בדבר אכילת הדם: "לֹא תֹאכְלוּ עַל הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכוּנוּ כַּמִּיָּם". דהיינו דאף שהותרו לאכול בשר הבהמה כצבי וכאיל, נאמר להם שאינם חייבים בכיסוי הדם. וכאן הבן שואל - הרי כל הסיבה שלא נתחייבו עד עתה בכיסוי דם הבהמה הוא מחמת נתינתו על גבי המזבח לכפר, כמו שנאמר להדיא בקרא, ואם כן - לאחר שהותר להם שחיטת חולין בארץ ישראל גם שלא לצורך המזבח, שוב היה ראוי שיתחייבו בכיסוי דם בהמה, מחמת הנפש אשר בו, כדרך שחייבם הכתוב בדם חיה ועוף.

ויש שכתבו ליישב שלא רצתה התורה לחלק לנו בין בהמת המוקדשים לבהמת חולין. אבל עדיין אינו מבואר, דבשלמא אם התורה הייתה סותמת ולא כותבת לנו דבר בעניין זה היינו יכולים לומר כן, אבל אחר שיצא הכתוב במיוחד לחדש לנו היתר לשפוך דם הבהמה כמים על פני הארץ, יקשה לומר שכל היתר זה אינו בא אלא כדי שלא לחלק לנו בין חולין למוקדשין.

אבל לפי האמור יובן היטב, אחר שבעת ישיבתם בארץ ישראל שחיטתם נחשבה כשחיטה הבאה לכפר, אם כן כשם שבשחיטה לצורך גבוה אין חייבים בכיסוי, שהרי בכך מתקיים תכליתו וייעודו - 'ואני נתתיו לכפר', כך גם בשחיטה לצורך אכילת ישראל, אשר גם לה יש משמעות של 'זביחה' הבאה לכפר - פטר הכתוב ממצוות כיסוי הדם.